

René Stuij

Etienne Néaulme

Een Utrechtse uitgever van Franse boeken 1730-1744

Amsterdam
University
Press

Etienne Néaulme

Een Utrechtse uitgever van Franse boeken 1730-1744

René Stuip

Etienne Néaulme

Een Utrechtse uitgever van Franse boeken 1730-1744

Amsterdam
University
Press

Bijdragen tot de geschiedenis van de Nederlandse boekhandel

Nieuwe reeks, deel XXII

Redactie

mr. dr. H. M. C. W. Blom, dr. E. H. R. Duyvendak, dr. R. Jagersma, dr. K. van Ommen (voorzitter), L. H. T. Savelsberg MA (secretaris), dr. J. P. F. Tholen, dr. J. J. M. Vandommele

Begeleiding namens de BGNB-redactie

mr. dr. H. M. C. W. Blom en dr. M. T. G. E. van Delft

Deze uitgave kwam tot stand dankzij financiële steun van
Boekenfonds Elisabeth Grent / F. J. A. M. van der Helm
Frederik Mullerfonds
Isa de la Fontaine Verwey Fonds
Stichting Carel Nengerman Fonds

Ontwerp en opmaak binnenwerk en omslag

Marijke Maarleveld, ViaMare grafisch ontwerp

Afbeelding omslag: De Ganzenmarkt te Utrecht, gezien vanuit de Minrebroederstraat, omstreeks 1740. Vervaardigd in de omgeving van J. de Beijer. (35330 / collectie Het Utrechts Archief)

ISBN 978 94 6372 439 5
e-ISBN 978 90 4855 756 1 (pdf)
NUR 694

© René Stuijp / Amsterdam University Press B.V., Amsterdam 2023

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden vervaelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikel 16B Auteurswet 1912 j^o het Besluit van 20 juni 1974, Stb. 351, zoals gewijzigd bij het Besluit van 23 augustus 1985, Stb. 471 en artikel 17 Auteurswet 1912, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoedingen te voldoen aan de Stichting Reprorecht (Postbus 3051, 2130 KB Hoofddorp). Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16 Auteurswet 1912) dient men zich tot de uitgever te wenden.

De uitgeverij heeft ernaar gestreefd alle copyrights van in deze uitgave opgenomen illustraties te achterhalen. Aan hen die desondanks menen alsnog rechten te kunnen doen gelden, wordt verzocht contact op te nemen met Amsterdam University Press.

voor mijn kleinkinderen

Inhoudsopgave

Woord vooraf 9

Inleiding 11

1 Etienne Néaulme en de boekhandel in de Republiek 15

De boekhandel in de tijd van Etienne Néaulme 15

Drukkers, uitgevers en boekverkopers in Utrecht 23

2 Het leven van Etienne Néaulme, 1701-1753 27

3 Etienne Néaulme als boekhandelaar 33

Een voortvarend begin 33

Het assortiment van Etienne Néaulme 39

Periodieken 51

Overige producten en diensten 56

Veilingen 59

Netwerken en reclame 64

4 Etienne Néaulme als uitgever 73

Positionering als uitgever 73

Een fonds in opbouw 75

Néaulmes werkwijze 82

Een vroege specialisatie 87

Heruitgaven en nadrukken 92

Nieuwe producties 95

Uitgeversmerken en devies 98

Van duodecimo tot folio 104

5 De financiële kant van Néaulmes bedrijf 107

Inkomsten en uitgaven 107

Failliet, maar? 121

6 Conclusie 125

Noten 131

Bijlagen

- 1 Fondslijst** 143
- 2 Aangekondigde maar niet verschenen/teruggevonden edities** 222
- 3 Documenten** 233
 - 3.1 Brief van Etienne Néaulme aan de uitgevers van *Commercium Litterarium* d.d. 22 juli 1738 233
 - 3.2 Voorwoord van *Les solitaires en belle humeur* [1741.03] 237
 - 3.3 Kritiek op *Le Philosophe invisible* [1741.17] 238
 - 3.4 Etienne Néaulme berispt door de vroedschap van Utrecht, juli/augustus 1741 240
 - 3.5 Akte van 21 oktober 1743, Etienne Néaulme verleent procuratie om zijn boedel te verkopen 241
 - 3.6 Vordering van de dames Le Caan d.d. 16 maart 1745 243
 - 3.7 ‘Acte van Overneming’ van de afwikkeling van de failliete boedel van Etienne Néaulme door Jacques Balguerie jr. d.d. 13 december 1746 243

Geraadpleegde bronnen en literatuur 246

Lijst van afbeeldingen en tabellen 250

Gebruikte afkortingen 252

Index 254

Woord vooraf

In de literatuur over de geschiedenis van het boek in Nederland wordt Utrecht natuurlijk genoemd als het over de eerste drukken gaat (Ketelaer en De Leempt, 1473), maar voor de latere eeuwen gaat de aandacht vooral uit naar Amsterdam, Den Haag en Leiden. Ook de instroom van Franse hugenootse drukkers en boekhandelaren aan het einde van de zeventiende eeuw wordt vooral met die steden en met Rotterdam in verband gebracht. Toch is er in al die jaren ook in Utrecht – net als Leiden een stad met een universiteit – constant een flink aantal boekhandelaren, uitgevers en drukkers actief geweest en vestigden zich ook daar hugenoten. Een van hen is de tot nog toe zo goed als onbekende Etienne Néaulme, afkomstig uit de groep Franse immigranten van het einde van de zeventiende eeuw, die – naast enkele Nederlandse en Latijnse teksten – vanaf 1730 een groot aantal Franse uitgaven op de markt bracht en een van de belangrijkste uitgevers van Utrecht werd.

In deze studie wordt het leven van Etienne Néaulme in kaart gebracht en worden zijn boekhandel en uitgeverij geanalyseerd. In de *Short-Title Catalogue Netherlands* (STCN) waren, toen ik aan dit onderzoek begon, al wel ongeveer 160 uitgaven met zijn naam beschreven, maar na uitgebreid zoekwerk in bibliotheken in binnen- en buitenland kunnen er hier nog zo'n 40 nieuwe aan worden toegevoegd, plus nog eens ruim 70 waarvan Néaulme zelf beweerde die gedrukt te hebben, maar waarvan nog geen exemplaren gevonden zijn. Al met al presenteert dit boek nieuwe informatie over het boekbedrijf in Utrecht in de eerste helft van de achttiende eeuw en over de unieke plaats die een Franse Nederlander daarin innam. Het maakt tegelijk ook duidelijk dat er nog veel te doen is voordat we een compleet beeld kunnen schetsen van de Utrechtse boekenwereld in de achttiende eeuw.

Dit boek zou er heel anders uitgezien hebben zonder de constante waardevolle inbreng van mijn oud-studente Helwi Blom en van Marieke van Delft. De vragen, opmerkingen en suggesties van deze twee specialisten op een gebied dat voor mij nog steeds redelijk nieuw is hebben mij behoed voor uitglijders, en hebben ertoe bijgedragen dat we nu een vrij helder en intrigerend beeld

hebben van Etienne Néaulme en zijn activiteiten als boekhandelaar en uitgever. Ik ben Helwi en Marieke zeer veel dank verschuldigd. Onvolkomenheden en eventuele fouten in dit boek komen uitsluitend voor mijn rekening.

De grootste collectie van Néaulmes uitgaven is te vinden in de Koninklijke Bibliotheek in Den Haag. Ook in de Universiteitsbibliotheek van Utrecht is een belangrijke verzameling van zijn uitgaven aanwezig. Voor hun hulp bij onderdelen van dit onderzoek gaat mijn dank uit naar Marco van Egmond, de Conservator Oude Drukken van de Universiteitsbibliotheek Utrecht, Zofia Tylewska-Ostrowska, de Conservator van de Bijzondere Collecties van de PAN Biblioteka Gdańska van de Polish Academy of Sciences, Marja Smolenaars, boekhistoricus en STCN-redacteur, Erik Geleijns, collectiespecialist bij de KB, en Carl Haarnack, van Buku-Bibliotheca Surinamica. Mijn zoektocht naar nog niet in onze nationale bibliografie opgenomen uitgaven heeft me in contact gebracht met bibliotheken van New York tot Moskou. Voor hun hulp bij het verzamelen van de gegevens voor dit boek ben ik veel bibliotheekmedewerkers dank verschuldigd, met name van Duitse bibliotheken.

Finally, a heartfelt ‘thank you’ to my dear wife Maureen, for her unstinting support.

René Stuij
voorjaar 2023

Inleiding

In de Universiteitsbibliotheek te Utrecht wordt een aantal achttiende-eeuwse boeken bewaard met het impressum: 'A Utrecht, chez Etienne Neaulme'. Bij de naam Néaulme zal men in eerste instantie denken aan Jean Néaulme, de bekende uitgever die in de achttiende eeuw werkzaam was in Den Haag, Berlijn en Amsterdam, en die alleen of in samenwerking met verschillende collega's volgens de *Short-Title Catalogue Netherlands* (STCN) ongeveer 600 uitgaven heeft uitgebracht.¹ Etienne Néaulme, een jongere broer van Jean, blijkt nagenoeg onbekend te zijn. Toch is deze boekhandelaar en uitgever ook de moeite van het bestuderen waard: hij heeft een vrijwel uitsluitend Frans fonds opgebouwd en was met die specialisatie uniek in Utrecht. Tussen 1730 en begin 1744 bracht hij veel toneelstukken uit, maar hij publiceerde ook een aantal romans die in Frankrijk min of meer verboden waren. Hij is dan ook de enige Hollandse 'libraire' van buiten Amsterdam en Den Haag die aandacht kreeg van Françoise Weil in haar studie over verboden Franse romans, *L'interdiction du roman et la librairie 1728-1750* (1986). Het waren Néaulmes uitgaven van een aantal romans in 'het lichtere genre' die haar aandacht hadden getrokken, omdat hij in sommige gevallen de eerste leek te zijn die ze had uitgegeven. In de lijst van *Livres interdits, livres persécutés 1720-1770* die ze in 1999 publiceerde vinden we twee uitgaven van Néaulme die op een rond 1750 samengestelde lijst van verboden boeken voorkomen: de *Histoire du Comte de Valcourt* [1739.04],² en *Les solitaires en belle humeur* [1741.03].³ Daarnaast komen er ook vijf (nog) niet teruggevonden uitgaven van Néaulme voor in die lijst: het is duidelijk dat hij brood zag in verboden uitgaven voor de Franse markt, en ook dat hij geen doorsnee Hollandse boekhandelaar en uitgever was.⁴

In dit boek beoog ik op basis van archiefmateriaal en door middel van een fondsreconstructie het leven en werk van Néaulme in kaart te brengen. Hij wordt boekverkoper of *libraire* genoemd in de overgeleverde akten, maar we moeten niet vergeten dat in zijn tijd die term breed werd gebruikt: een boekverkoper kon een winkel hebben en ook tegelijk uitgever en drukker zijn. Wat voor boekverkoper was Néaulme en hoe paste hij in het Utrechtse boekbedrijf van die dagen? En hoe is zijn bedrijf te kenschetsen ten opzichte van

andere Franse boekverkopers uit zijn tijd? In het inleidende hoofdstuk zal ik hem proberen te positioneren in het boekbedrijf van het tweede kwart van de achttiende eeuw. Na deze eerste plaatsbepaling zal in de diverse hoofdstukken van dit boek achtereenvolgens worden ingegaan op verschillende aspecten van Néaulmes leven en werk. Hoofdstuk 2 bevat een korte biografie. In hoofdstuk 3 komen Néaulmes activiteiten als boekhandelaar en zijn winkel aan bod, waarbij speciaal aandacht gegeven wordt aan de samenstelling van zijn assortiment en de vele periodieken die hij verkocht. Enkele opmerkingen over zijn netwerk en zijn manier om reclame te maken brengen ons vervolgens in hoofdstuk 4 bij Néaulme als uitgever van meer dan 200 edities, waarvan het overgrote deel dus in het Frans verscheen. Hier vinden we ook een uitgebreide fondsanalyse. Het volgende hoofdstuk bevat informatie over de verwickelingen rond het faillissement van de uitgever in 1743. We worden daar ook geconfronteerd met de vraag of Néaulmes ondergang het resultaat is van wat wel ‘het Haagse veilingenschandaal’ wordt genoemd. Al vanaf de jaren 1730 probeerden vooral Haagse boekverkopers overtollige voorraden ongebonden boeken te veilen om zo geld voor nieuwe uitgaven te verkrijgen. Het ging daarbij vaak om Franse boeken die ze niet kwijt konden, bijvoorbeeld omdat de Franse reglementen op import verzwwaard waren of omdat ze die te groots hadden ingeslagen. In de jaren 1740 waren daar vijf Haagse boekhandelaars bij betrokken (de zogenaamde Compagnie van Vijven), die op grote schaal zulk soort veilingen organiseerden, soms zelfs onder elkaar. De aangekochte partijen boeken werden betaald met obligaties, die dan verkocht werden aan rijke particulieren zodat de verkopende boekhandelaars uiteindelijk contant geld ontvingen. Maar toen in 1744 een aantal van die obligaties niet verzilverd kon worden was het spel uit, en gingen sommige boekhandelaren failliet. We zullen een voorbeeld van zo’n transactie zien die Néaulme ongeveer een jaar voor zijn faillissement aanging.⁵

Na de Conclusie volgt dan in de Bijlagen een chronologische Fondslijst van alle bekende uitgaven van Néaulme waarna, in een tweede deel, ook zijn publicaties worden vermeld waarvan (nog) geen exemplaar is teruggevonden. Beide lijsten bevatten naast een beschrijving ook opmerkingen over de diverse uitgaven. Daarna volgen transcripties van een aantal achttiende-eeuwse documenten die een inkijkje bieden in de wereld van Néaulme, een opgave van de geraadpleegde literatuur en een Index.

Tot slot een paar opmerkingen over schrijfwijzen en over geld in dit boek.

Er bestond nog geen uniforme spelling in de achttiende eeuw. Dat betekent dat het bijvoorbeeld in de *Amsterdamse Courant* over ‘Utrecht’ gaat waar de andere kranten het over ‘Utrecht’ hebben. Ook titels van boeken en eigennamen worden in de verschillende kranten en in notariële akten niet altijd op dezelfde

manier vermeld. Het gebruik van accenten in de Franse titels en advertenties is meestal niet erg consistent. In de citaten in dit boek worden namen en titels geschreven op dezelfde wijze als in de bron, welke soms afwijkt van de gebruikelijke vorm. Alle gegeven vertalingen zijn van mijn hand.

In de achttiende eeuw rekende men in guldens, stuivers en penningen. Een stuiver had de waarde van 16 penningen en er gingen 20 stuivers in een gulden. Een bedrag dat hier genoteerd wordt als *f* 118-12-6 moet daarom gelezen worden als 118 gulden, 12 stuivers en 6 penningen. Advertenties die Néaulme plaatste voor zijn toneeluitgaven vermelden dat die zes of acht stuivers kostten, en dat was ook de courante prijs van de almanakjes die hij verkocht. Maar de Bijbel die hij in 1741 samen met een paar Utrechtse collega's uitgaf kostte ongebonden 50 stuivers. Als we dan de hier genoemde prijzen afzetten tegen het gemiddelde dagloon van een arbeider (dat lag toen rond de twintig stuivers) is het duidelijk dat boeken niet tot de alledaagse aankopen van de gewone man behoorden.⁶

Etienne Néaulme en de boekhandel in de Republiek

De boekhandel in de tijd van Etienne Néaulme

Om het bedrijf van Néaulme te kunnen begrijpen is het van belang te weten hoe de boekhandel in de Republiek in zijn tijd functioneerde. In dit hoofdstuk wordt op basis van de literatuur en de STCN een kort overzicht gegeven van een aantal andere boekverkopers en uitgevers die actief waren in zijn tijd, en wordt geschetst hoe het bedrijf van Néaulme zich verhield tot hun activiteiten. Eerst worden enkele opmerkingen gemaakt over het boekbedrijf in het algemeen en de positie van het Franse boek. Vervolgens wordt ingezoomd op een aantal boekhandelaars/uitgevers die zich hiermee bezighielden, onder wie een aantal hugenoten die eind zeventiende eeuw naar de Republiek waren gevlucht, en ten slotte wordt ingegaan op enkele Utrechtse vakgenoten van Néaulme.

Voor de achttiende eeuw ontbreekt nog een uitgebreide overzichtsstudie als *De boekhandel van de wereld*, het zeer informatieve boek over alle aspecten van het boekbedrijf in de Gouden Eeuw.¹ Wel is er *Bibliopolis*, het handboek over de geschiedenis van het gedrukte boek in Nederland dat alle aspecten beknopt behandelt.² Daaruit komt het algemene beeld naar voren dat in de eerste helft van de achttiende eeuw de boekhandel in de Republiek nog steeds erg internationaal georiënteerd was. Na een zekere teruggang aan het einde van de zeventiende eeuw kende deze bedrijfstak een opleving in de jaren 1720 tot 1750, maar daarna nam het aandeel van de internationale handel weer af, terwijl er meer en meer aandacht kwam voor de Nederlandse markt.³ Er zijn publicaties over allerlei steden in de Republiek en hun boekverkopers, drukkers en uitgevers, al dan niet Frans georiënteerd, maar een recent overzicht van het hele boekbedrijf in de achttiende eeuw en dan met name voor het Franse boek is er dus niet.

Zoals bekend was Amsterdam het centrum van de boekenwereld geworden in de zeventiende eeuw. Dat was mede te danken aan de instroom van vluchtelingen. Veel van die immigranten – ook een groot deel van de hugenoten die eind zeventiende en begin achttiende eeuw vanuit Frankrijk naar de Republiek trokken – vestigden zich in Amsterdam.⁴ Onder hen bevond zich tevens een aantal lieden die in het boekenvak werkzaam waren geweest: ‘The city that

attracted most Huguenot booksellers was Amsterdam, because it was the largest production centre for books in the Dutch Republic,' volgens David van der Linden.⁵ Hoewel sommigen van hen zeer succesvol werden in Amsterdam (bijvoorbeeld Estienne Roger, Henri Desbordes, Jean-Louis de Lorme en de gebroeders Huguetan), waren er niet zoveel Franse uitgevers van het einde van de zeventiende eeuw die langer dan een jaar of tien werkzaam waren. Rond 1700 was ongeveer een kwart van alle in Amsterdam uitgegeven titels in het Frans; 60% daarvan was verzorgd door 18 hugenootse boekhandelaren.⁶ Die situatie veranderde niet drastisch in het begin van de achttiende eeuw. Het waren dan ook in eerste instantie de boekhandelaren van Amsterdam (en Den Haag) die aandacht kregen van Françoise Weil, een Franse boekhistorica die zich gebogen heeft over de grote aantallen Franse boeken die in de achttiende eeuw in de Republiek werden gedrukt. De belangrijkste uitgevers van die tijd waren inderdaad in deze twee steden geconcentreerd, maar Weil wijdt ook een kort hoofdstuk aan Etienne Néaulme in Utrecht, de enige boekhandelaar buiten Amsterdam en Den Haag die zij behandelt.⁷ Ze interesseerde zich vooral voor de rol die de Republiek speelde in de verspreiding van Franse romans die in Frankrijk zelf verboden waren, en dan met name in de periode van 1728 tot 1750. Een van haar conclusies was dat wat zij de Hollandse 'contrefaçons' van deze romans noemde vooral voor een Frans publiek in Duitsland bestemd lijken te zijn geweest.⁸

Het in 1925 verschenen boek van Y.Z. Dubosq (*Le livre français et son commerce en Hollande de 1750 à 1780*) pretendeert in het eerste deel 'La Situation de la Librairie en Hollande au XVIIIe siècle' te schetsen. Na twee bladzijden over gildebepalingen in de achttiende eeuw beperkt Dubosq zich echter tot mededelingen over 'de belangrijkste pioniers van het Franse boek uit die tijd'. Afgezien van enkele opmerkingen over de begintijd van Jean-Frédéric Bernard, François Changuion en Pierre Gosse richt hij zich met name op de tweede helft van de eeuw, waarbij uiteraard ook Jean Néaulme ter sprake komt. In de volgende delen ('Le Livre Français en Hollande de 1750 à 1780' en 'Le Commerce du Livre Français en Hollande, de 1750 à 1780') gaat het vrijwel uitsluitend over die latere periode, waarbij Dubosq zich vooral laat sturen door enkele onuitgegeven documenten uit de collectie van de Vereeniging ter Bevordering van de Belangen des Boekhandels. Hoe interessant ook, dit boek geeft eigenlijk geen aanknopingspunten voor onze studie over Etienne Néaulme.

Over de belangstelling van lezers voor Franse boeken in de achttiende eeuw is wat meer bekend. Deze kennis is voor een deel gebaseerd op onderzoek naar verkoopcatalogi en/of boedelinventarissen na overlijden. Het is natuurlijk wel zo dat dit soort lijsten altijd een beeld geven van verzamelingen die in de loop der jaren voor overlijden zijn opgebouwd, en dus eigenlijk niet representatief

zijn voor de situatie in het jaar waarin ze zijn opgesteld. Zo publiceerde Sophie Krijn in 1917 haar resultaten van de bestudering van honderd veilingcatalogi uit de periode 1700-1750 uit het hele land, waarvan er 85 meer dan duizend boeken bevatten; in al deze gevallen ging het om bibliotheken die verkocht werden na overlijden.⁹ Van 25 voormalige eigenaars is geen beroep vermeld; de overige 75 hadden allen een beroep waarvoor studie vereist was (theologen, juristen, overheidsambtenaren, etc.). In twaalf van de honderd collecties kwam geen Frans voor. Het doel van Krijns studie was te achterhalen welke Franse werken er gelezen werden in de eerste helft van de achttiende eeuw. Uit haar tellingen blijkt bijvoorbeeld dat er in 54 collecties een Bijbel in het Frans was, in 53 een Nieuw Testament, en in 51 de *Dictionaire* van Moreri. Franse literaire auteurs waren minder frequent aanwezig: Boileau, La Fontaine, Fénelon, Molière en Corneille komen bijvoorbeeld voor in zo'n veertig collecties. Om te beoordelen of deze klassieke auteurs ook in de achttiende eeuw nog gelezen werden, heeft Krijn ook, terecht, de eventuele recente herdrukken geteld. Al met al kwam ze tot de conclusie dat haar cijfers 'mede aantonen, hoe krachtig de Franse stroming in Nederland in het begin van de 18e eeuw was en welk een bewondering de gemiddelde Nederlanders voor Franse letterkunde hadden' (p. 178). Het is een conclusie die past in het bekende beeld van de zogenaamde verfransing van de literatuur in de achttiende eeuw. Het lijkt me overigens twijfelachtig of er in het geval van gestudeerde mensen met een bibliotheek van meer dan duizend boeken over 'gemiddelde Nederlanders' gesproken kan worden. Was Frans toen eigenlijk al min of meer beperkt tot een elite?

In 1999 verscheen het boek van José de Kruif, *Liefhebbers en gewoontelezers. Leescultuur in Den Haag in de achttiende eeuw*, gebaseerd op boedelinventarissen na overlijden en op de 'kladboeken' waarin de Haagse boekhandelaar Van Cleef zijn verkopen noteerde van 1739 tot 1772.¹⁰ In haar doorwrochte studie, die 'beoogt de leescultuur van Den Haag in de achttiende eeuw in kaart te brengen', en waarin beproefde statistische methodes gebruikt worden, staan ook opmerkingen over uitgeversstrategieën; die sluiten dan bijvoorbeeld aan bij de vraag wat voor categorieën boeken er vooral in de inventarissen werden aangetroffen en dus wat het publiek voor boeken wilde, en over de gebruikte talen. Omdat de studie drie meetpunten heeft (1700-1710, 1750-1760 en 1790-1800) kan De Kruif uitspraken doen over de ontwikkeling van de belangstelling van het publiek. De focus in haar studie is niet het Frans, maar toch geeft ze enkele voorzichtige conclusies over de belangstelling voor die taal. Ze schrijft: 'De overgrote meerderheid van de erflaters las dus uitsluitend in het Nederlands en van degenen die Franse boeken hadden, was Frans voor sommigen de moedertaal. Van een meerderheid van boekenbezitters die steeds meer in het Frans begon te lezen, is waarschijnlijk geen sprake geweest' (p. 240). In het hoofdstuk 'Conclusies

en aanbevelingen' wordt (op p. 264) dan nog eens met zoveel woorden gezegd: 'Ook de door tijdgenoten zo verfoeide verfransing is tot een historisch cliché geworden. Dit gangbare beeld wordt niet door dit onderzoek bevestigd.'

Ook uit een recent artikel van Alicia Montoya en Rindert Jagersma komt het beeld naar voren dat in de eerste helft van de achttiende eeuw Franse boeken slechts een klein deel (ongeveer 10-12%) uitmaakten van de collecties beschreven in verkoopcatalogi van privébibliotheken in de Republiek. Ze constateren ook dat er na ongeveer 1730 eerder sprake was van een lichte teruggang van het aantal Franse boeken in de catalogi dan van een toename.¹¹

Het is dus moeilijk Etienne Néaulme in een passend kader te plaatsen, al helemaal omdat de diverse publicaties niet allemaal over dezelfde periode gaan, en soms heel verschillende uitgangspunten hebben. In 2001 verscheen *Achter de schermen van het boekbedrijf*, een studie over 'Henri Du Sauzet (1687-1754) in de wereld van uitgeverij en boekhandel in de Republiek', zoals de ondertitel aangeeft. De auteur, Edwin van Meerkerk, kon zijn werk voor een groot deel baseren op een uitgebreide collectie brieven van Du Sauzet, die in verschillende bibliotheken worden bewaard. Hij was zo in staat een reconstructie te maken van de dagelijkse gang van zaken in een uitgeverij en boekwinkel van een Franse immigrant in de eerste helft van de achttiende eeuw. Het is verleidelijk Néaulme, eveneens afkomstig uit een Franse immigrantenfamilie, te vergelijken met deze tijdgenoot, die eerst (vanaf 1715) in Den Haag en vervolgens in Amsterdam werkzaam was. Maar daarmee is al direct een belangrijk verschil te zien: Den Haag en Amsterdam waren totaal andere grootheden, ook op boekhandelsgebied, dan Utrecht, een kleine stad, maar wel één met een Academie. Ook het materiaal dat van en over beide boekhandelaren annex uitgevers beschikbaar is, verschilt: voor Du Sauzet kan van honderden brieven gebruik gemaakt worden, maar hij had niet zo'n groot fonds, terwijl er van Néaulme, met een aanzienlijk fonds, slechts enkele brieven aan een van zijn auteurs, de Abbé Prévost, bekend zijn, plus vijf brieven over een tijdschrift dat hij verkocht.¹² Van beide boekverkopers is, zoals voor vrijwel al hun collega's, geen boekhouding overgeleverd. Bronnen voor onze kennis van Etienne Néaulme zijn notariële akten en verder zijn fonds, de advertenties die hij in diverse kranten plaatste en die paar brieven die bewaard zijn gebleven. Toch kan op basis van dit materiaal, mede door het af te zetten tegen wat bekend is over andere uitgevers, een redelijk compleet beeld van Néaulmes activiteiten geschetst worden.

Dat Néaulme slechts van 1730 tot 1744 werkzaam was bemoeilijkt het vinden van geschikt vergelijkingsmateriaal nog verder, omdat de eerste helft van de achttiende eeuw minder in trek lijkt te zijn bij boekhistorici. Henri Du Sauzet is de enige vergelijkbare boekhandelaar uit die periode die uitgebreid

Wie rond 1735 in de Republiek een ietwat gewaagde Franse roman wilde lezen, wendde zich tot de boekhandel van Etienne Néaulme in Utrecht. Hij was in 1730 begonnen als boekverkoper, maar groeide al gauw uit tot een van de meest productieve Utrechtse uitgevers, de enige gespecialiseerd in Franse boeken. Naast 'lichtere' teksten in het genre van de *Duizend-en-een-nacht*-vertellingen, een groot aantal toneelstukken en algemene teksten op allerlei gebied, gaf Néaulme ook Nederlandse en Latijnse teksten uit. Voor enkele grote projecten werkte hij samen met Amsterdamse en Haagse collega's. In 1743 ging hij vrij onverwachts failliet. Uiteindelijk zocht hij zijn heil in Suriname, waar hij in 1753 overleed.

Dat Holland, en met name Amsterdam, een uitgeversparadijs was, is bekend. Naar Utrecht is veel minder onderzoek gedaan. Dit boek over de ambitieuze Etienne Néaulme is een eerste kennismaking met een prominente vertegenwoordiger van het Utrechtse uitgeverswereldje in de achttiende eeuw.

Dr. René E.V. Stuip (1942) was als specialist Franse taal- en letterkunde van de Middeleeuwen meer dan 35 jaar verbonden aan de Universiteit Utrecht. Hij heeft verschillende boeken en artikelen gepubliceerd in binnen- en buitenland, was lid van een internationale onderzoeksgroep en redacteur van de reeks Utrechtse bijdragen tot de Mediëvistiek.

Bijdragen tot de geschiedenis van de Nederlandse boekhandel

AUP.nl

